

-

ДІАЛОГІЧНІ УМІННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Олена ВАСЬКІВСЬКА,

аспірант Інституту педагогіки НАПН України

У статті автор розглядає необхідність формування у старшокласників діалогічних умінь та роль діалогу в процесі навчання. Завдяки діалогічним умінням учні старшої школи вчаться самостійно мислити, висловлювати свої думки та налагоджувати стосунки з іншими.

Ключові слова: діалог; діалогічні уміння; старшокласники.

SKILLS OF DIALOGICAL COMMUNICATION AS A MEANS OF SOCIAL INTERACTION OF SUBJECTS OF EDUCATIONAL PROCESS. Olena VASKIVSKA, Graduate student, Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine.

In the article the author considers problems of formation dialogical skills in high school students'; defines the role of dialogue in the learning process. Thanks dialogical skills high school students' learn to think independently, Express their thoughts and establish relations with others.

Keywords: *dialogue; dialogical skills; high school students.*

Постановка проблеми. Спілкування відіграє значну роль у житті людини та є його невід'ємною частиною. Саме завдяки спілкуванню ми взаємодіємо з суспільством і стаємо одним з його членів. Спілкування допомагає людям обмінюватися думками, різною інформацією, допомагає зрозуміти і розв'язати проблеми, спілкуватися із навколишнім світом. Світ однієї людини розкривається для іншої, відбувається взаємний обмін емоціями, інтересами, знаннями.

Діалог як основна форма соціальної комунікації створює необхідні умови для вироблення вмінь самостійно мислити, чітко висловлювати свою думку, відстоювати власні переконання, доводити свою позицію. Діалогічні взаємини є універсальними. Вони проходять крізь людське мислення, стосунки, пронизують життя людини. Проблема діалогу завжди актуальна у різних культурах на всіх етапах людського розвитку. Вступають у діалог, спілкуються між собою люди, що мають наміри досягти певних цілей. Від їх намірів залежить яким саме буде діалог – спокійною бесідою, суперечкою чи гострою полемікою.

Здатність до ведення діалогу зароджується у дитинстві та передбачає вміння виражати свою думку, зрозуміти співрозмовника, знаходити спільне чи навпаки – знаходити відмінності, доповнювати одне одного, обґрунтувати свою позицію, інформувати і переконувати, висловлювати емоційне ставлення до отриманої інформації. Діалог, будучи основною формою соціальної комунікації, створює необхідні умови для вироблення в учнів уміння самостійно мислити, чітко висловлювати свою думку, відстоювати власні переконання, доводити свою позицію.

Аналіз останніх досліджень. Вагоме значення в розробленні окресленої проблеми мають роботи Б. Ананьєва, Г. Балла, Л. Божович, О. Запорожця, О. Леонтєва, А. Мудрика, В. М'ясищева, О. Савченко, де розкриваються теоретичні положення спілкування, конкретизуються різні форми його (у тому числі й діалогічне), вивчається продуктивність їх у навчально-виховному процесі. Дидакт О. Савченко визначає діалогічне навчання як «розмову, бесіду між двома особами, метою якої є пізнання сутності предмета чи явища в процесі обміну думками суб'єктів навчальної взаємодії [5, с. 482]».

Ідея діалогічного підходу до навчання набула розвитку в дослідженнях З. Абасова, Ш. Амонашвілі, Г. Ковальова, Л. Кондрашової, О. Матюшкіна та ін. Зокрема Ш. Амонашвілі зазначає, що діалогічне мовлення, має ґрун-

туватися на гуманістичному характері спілкування педагога з дітьми, на співпраці рівних, на довірі та взаємній повазі [1, с. 59].

Останнім часом у педагогічній науці з'явилася низка досліджень, присвячених питанням формування і розвитку розмовно-комунікативних умінь учнів. Дослідники С. Омельчук, М. Пентелюк, Л. Скуратівський та інші говорять про об'єднання і безперервне формування мовної і мовленнєвої компетентностей школярів, що розвиватиме відповідні компетенції. Можливості навчання діалогічного спілкування під час розв'язання навчально-пізнавальних завдань розглядаються у дослідженнях О. Бодальова, С. Курганова, Т. Мухіної, Л. Павлової, Є. Пасова, В. Скалкина, В. Ямпольського та ін.

Мета статті – зацентувати увагу на необхідності розвитку діалогічних умінь у старшокласників, завдяки яким відбувається соціалізація учнів.

Основна частина. Діалогічні взаємини є універсальними. Вони проходять крізь людське мислення, стосунки, пронизують життя людини. «Тільки у спілкуванні, у взаємодії людини з людиною розкривається людина в людині як для інших, так для самої себе. <...> діалог <...> не лише засіб формування особистості, це саме буття людини, її неповторність [6]».

У процесі формування у старшокласників комунікативної компетентності слід ураховувати закономірності навчання мови, що є, як переконують науковці, взаємозв'язком між лінгвістичною теорією та мовленнєвою практикою, залежністю результатів навчання і засвоєння мови від потенціалу мовленнєвого середовища, яке створюється й функціонує в процесі навчання, детермінує повсякденне життя [3].

З іншого боку, віртуальне середовище загалом також має забезпечувати вміння позиціонувати себе, вести діалог з будь-яким співрозмовником, підтримувати контакт у спілкуванні з дотриманням норм і правил поведінки, грамотно розв'язувати конфліктні ситуації і уникати конфліктів у спілкуванні, змінювати (за потреби) свою мовну поведінку, оцінювати успішність ситуації спілкування тощо.

Ефективність формування умінь діалогічного спілкування старшокласників може бути досягнута за забезпечення кожному учневі умов становлення і зміцнення суб'єктної позиції, свободи вибору способів розв'язання навчальних задач і проблем на засадах аксіологічності. Відтак, вміння діалогічного спілкування для молоді людини стануть усвідомлено важливими як задля розвитку загальної культури спілкування, так і становлення її як особистості.

Діалогічні вміння ми розглядаємо як чинник розвитку сукупності різних видів знань, умінь і навичок, що взаємовпливають один на одного. Це є своєрідною особистісною системою, динамічним новоутворенням, яке створює оптимальні можливості для успішної практичної діяльності людини ХХІ ст. Людина новітньої доби має володіти не лише знаннями, вміннями, навичками, а й бути компетентною у сфері ведення перемовин, налагодження діалогу культур тощо. Тобто, старшокласників слід навчати

способам самостійного набуття діалогічних умінь, використовуючи умови освітнього зокрема і навколишнього середовища загалом.

Діалог, будучи основною формою соціальної комунікації, створює необхідні умови для вироблення в учнів уміння самостійно мислити, чітко висловлювати свою думку, відстоювати свої погляди, доводити свою позицію, підтримувати іншого за складних життєвих ситуацій та обставин.

Діалогічне мовлення розвивається в процесі спілкування двох чи більше партнерів. Мовна поведінка одного співрозмовника в діалозі залежить від реакції іншого на це, але кожний з партнерів переслідує свою мету в діалогічному спілкуванні, тому часто інтеракційна амплітуда значно коливається. Особливістю навчального діалогічного мовлення є те, що воно завчасно обрамлене і відбувається, як правило, з ініціативи педагога. Живе, природне спілкування вільне від умов і його учасники не завжди добре знають про цілі, що переслідуються в діалозі. Саме тому слід навчати дітей умінням діагностувати цілі і наміри співрозмовника за його мовними конструкціями, інтонацією, паузами, за невербальним супроводом (мімікою, жестами) виголошуваного.

Формування комунікативної компетентності старшокласників залежить від форм і методів навчання, які вчитель використовує під час навчального процесу. Передусім учитель має бути орієнтований на особистісну модель взаємодії з учнем: активно залучати учня до пошуку нової інформації, мотивувати його до прояву ініціативи і самостійності. Для старшокласників, які є суб'єктами навчально-виховного процесу, важливо вміти правильно висловлювати свої думки, долати сором'язливість, оцінювати ситуацію спілкування, вміти вдаватися до нестандартних рішень, творчо мислити [2, с. 55]. Тож учителю слід бути добре підготовленим до уроку, володіти вміннями використовувати значну кількість наочного матеріалу, проводити нестандартні уроки, наводити приклади з життя.

Це, звісно, стимулюватиме учнів до глибшого сприйняття матеріалу, викличе інтерес до нових тем і бажання опанувати новий матеріал. З огляду на це, а також з метою організації процесу «засвоєння, розширення, поглиблення, систематизації знань учнів, розвитку їхніх інтересів та здібностей» доцільно широко використовувати дидактичні ігри, адже, «коли дитина виконує розумову діяльність із захопленням, вона не зазнає перевантаження навіть при затраті на виконання завдань досить багато часу. І навпаки, дитина швидко втомлюється, якщо виконує легкі, але одноманітні вправи, бо в цьому процесі не беруть участі позитивні інтелектуальні емоції (задоволення, радість, здивування) [4, с. 143]».

У процесі формування умінь діалогічного спілкування старшокласників також доцільно використовувати різні види діалогічних ситуацій: ситуації-проблеми (передбачають аналіз стану справ у запропонованій проблемній ситуації, визначення оптимальних шляхів і способів розв'язання її), ситуації-оцінки (діяльність, що передбачає оцінку вже прийнятого рішення або вибір одного із запропонованих варіантів з подальшим умотивованим ви-

сновком), ситуації-вправи (відпрацювання структурних компонентів діяльності в умовах діалогу; забезпечується можливість оцінити ступінь оволодіння її методами).

Формуючи діалогічні уміння старшокласників, учитель має на кожному уроці створювати ситуації, які змушують дитину говорити, спонукають до висловлення думки, це може бути як відповідь на питання по темі, так і обговорення життєвих ситуацій. Також потрібно широко використовувати роботу з діалогом-зразком, що має бути зорієнтована на ознайомлення учнів зі зразками, відпрацювання мовленнєвої взаємодії комунікантів, оперування мовним матеріалом у діалогічному мовленні, здійснення різних перетворень тексту діалогу.

Використовуючи на уроці такий вид роботи як переказ, учитель розвиває у старшокласників вміння сприймати готовий текст, відтворювати його зміст, а також створювати власні висловлювання певного типу, стилю, жанру мовлення.

Поряд з стандартним переказом слід використовувати переказ із творчим завданням, під час яких учні висловлюють власне ставлення до подій та вчинків героїв. Можна запропонувати переказати текст від імені героя, продовжити історію, придумати іншу кінцівку. Доречним буде аналіз діалогів літературних героїв, завдяки яким старшокласники зможуть глибше оцінити багатогранність української мови, звернути увагу на форму подачі думок, знайти різні варіанти аргументації своєї думки і навчатися слухати інших.

Висновки. Формування умінь діалогічного спілкування є особливою формою спільної діяльності учнів і вчителя, взаємодією смислових позицій суб'єктів навчально-виховного процесу щодо визначення, прийняття і розв'язання навчальних завдань (задач), результатом чого є здобуття нового знання для розширення власних поглядів.

Для старшокласників уміння діалогічного спілкування уможливорює безболісне, якісне входження у самостійне життя, вміння налагоджувати особистісні і професійні стосунки з іншими, що є важливим аспектом життєдіяльності. Реалізація цього завдання можлива саме в процесі формування умінь діалогічного спілкування старшокласників як важливого чинника соціального становлення.

Визнання діалогу як найбільшої цінності у цивілізованому світі, як важливого чинника, завдяки якому люди вдосконалюються, стають духовно розвиненішими, наразі, є актуальним як ніколи. Діалог, з одного боку, позбавляє людину відчуття самотності, а з іншого – дає змогу знайти точки дотику з іншими людьми, віднайти в них часточку себе.

Отже, важливе завдання з підготовки старшокласників до входження в соціум полягає в тому, щоб навчити учнів діяти в нестандартних ситуаціях, бачити суперечливість різних життєвих явищ і фактів, сперечатися, доводити, відстоювати власну позицію, формулювати проблеми, шукати нестандартні розв'язання їх. Реалізація цього завдання можлива в процесі форму-

вання умінь діалогічного спілкування старшокласників як важливого чинника соціального становлення.

Література

1. *Амонашвили, Ш. А.* Психологические основы педагогики сотрудничества / Ш. А. Амонашвили. – К. : Освіта, 1991. – 111 с.
2. *Васьківська, Г. О.* Формування комунікативної компетентності старшокласників на основі засвоєння системи знань про людину [Текст] / Г.О. Васьківська // Українська мова і література в школі, 2012. – № 2. – С. 52–57.
3. *Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах* / [М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум та ін.] ; за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.
4. *Педагогічний словник* / [за ред. дійс. чл. АПН України Ярмаченка М. Д.] – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.
5. *Савченко, О. Я.* Дидактика початкової школи: підруч. / О. Я. Савченко – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
6. Соціальна психологія особистості і спілкування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.br.com.ua/30712>